

Opgave 1 De verliefde wil

In september 2010 verscheen het boek *'Wij zijn ons brein'* van de hersenwetenschapper Dick Swaab. In dit boek betoogt Swaab dat alles wat ons tot onszelf maakt, zich afspeelt in ons brein. Of het nu gaat om moreel gedrag, seksuele differentiatie, religie of verliefdheid: aan de basis liggen hersenprocessen. Volgens Swaab hoort ook de vrije wil in die rij thuis. Over de relatie tussen verliefdheid en de vrije wil schrijft hij het volgende:

tekst 1

Niemand die zich de heftige en plotselinge gebeurtenis van een intense verliefdheid kan herinneren, zal de partnerkeuze classificeren als 'een vrije keuze' of 'een weloverwogen besluit'. Verliefdheid op het eerste gezicht overkomt je gewoon, het is pure biologie, compleet met de euforie, alle heftige lichamelijke reacties zoals een bonzend hart, zweten en slapeloosheid, met de emotionele afhankelijkheid, sterk gefocuste aandacht, het obsessieve denken aan en het bezitterig beschermen van de partner, en het gevoel van verhoogde energie.

bron: Dick Swaab, *Wij zijn ons brein*, 2010

Swaab wijst er verder in zijn boek op dat bewustzijn een voorwaarde is om over een vrije wil te kunnen beschikken. De vrije wil staat volgens hem tegenover de 'pure biologie', omdat daarin het 'weloverwogen besluit' – en daarmee het bewustzijn – geen rol speelt. Volgens Swaab kan verliefd worden dus nooit een daad uit vrije wil zijn.

Voor compatibilisten hoeft er geen tegenstelling te zijn tussen 'pure biologie' en een daad uit vrije wil. Eén van deze compatibilisten is de achttiende-eeuwse filosoof David Hume.

- 2p 1 Is verliefd worden uit vrije wil mogelijk volgens Hume?
Beargumenteer je antwoord met behulp van tekst 1.

Een andere compatibilist is de hedendaagse filosoof Harry Frankfurt, die in zijn denken aansluit bij de uitspraak van Hume dat 'de rede de slaaf van de passies' is. Hoewel Frankfurts positie voor een deel overeenkomt met die van Hume, is er ook een verschil.

- 3p 2 Leg bovenstaande uitspraak van Hume uit en beargumenteer aan de hand van deze uitspraak in hoeverre het compatibilisme van Hume overeenkomt met het compatibilisme van Frankfurt.
Geef in je argumentatie een overeenkomst en een verschil.

Misschien nog wel interessanter dan de vraag of iemand uit vrije wil verliefd kan worden, is de vraag of iemand die verliefd is überhaupt wel een vrije wil heeft. Een conditioneel compatibilist zou hier beslist 'ja' op antwoorden. Maar op het conditioneel compatibilisme is ook kritiek mogelijk, zoals bijvoorbeeld het consequentie-argument van de filosoof Peter van Inwagen laat zien.

- 3p 3 Verdedig, vanuit het conditioneel compatibilisme, het standpunt dat iemand die verliefd is nog steeds uit vrije wil kan handelen.
Betrek in de argumentatie de twee voorwaarden waaraan volgens een conditioneel compatibilist voldaan moet zijn, wil een handeling een vrije wilshandeling genoemd kunnen worden.
Geef met behulp van het consequentie-argument van Van Inwagen kritiek op het standpunt van de conditioneel compatibilist.

Voor Swaab is 'bewuste aansturing' een noodzakelijke voorwaarde om van vrije wil te kunnen spreken. Maar of we echt bewust ons lichaam aansturen is volgens hem nog maar de vraag. Om die vraag aan de orde te stellen haalt hij in zijn boek het onderzoek van de wetenschapper Benjamin Libet aan. Libet voerde in de jaren tachtig van de vorige eeuw een aantal experimenten uit die leken aan te tonen dat wij ons lichaam niet bewust aansturen. Naar aanleiding van die experimenten noemt Swaab de vrije wil 'een plezierige illusie'.

- 4p 4 Vind je het terecht dat Swaab de vrije wil een illusie noemt?
Beargumenteer je antwoord aan de hand van een beschrijving van een experiment van Libet.
Geef ook twee kritiekpunten weer op dit experiment.

Hoewel het lijkt alsof Swaab hier een wetenschappelijke waarheid verkondigt, is zijn positie filosofisch gezien op te vatten als een monistische variant op het epifenomenalisme. En op die positie is kritiek mogelijk.

- 3p 5 Waarom kun je Swaabs positie als een monistische variant van het epifenomenalisme beschouwen?
Betrek in je argumentatie de definities van het monisme en het epifenomenalisme.

Eén van de filosofen die kritiek heeft op de positie van Swaab is de cognitiewetenschapper Marc Slors. We kunnen ons, volgens hem, afvragen of bewustzijn wel een noodzakelijke voorwaarde is om van een vrije wil te kunnen spreken. Onbewust gedrag voelt namelijk soms juist vrij. Slors zegt over onbewust gedrag:

tekst 2

Handelen zonder dat je van tevoren goed weet wat je precies gaat doen is mensen heel vertrouwd. Een jazzmuzikant merkt wel welke noten er gaan klinken; Arjen Robben dribbelt langs zijn tegenstander zonder bewust te plannen hoe hij zijn voeten zal zetten. Je kunt praten, muziek maken, sporten, zonder vooraf bewuste beslissingen te nemen die je spieren in actie gaan zetten. Dat gaat echt buiten je bewuste om. Maar – en dat is de crux – dat maakt het niet minder jouw gedrag. We zeggen zelfs: "Typisch een solo van Coltrane, typisch een Robben-doelpunt." Dus in de praktijk nemen we het niet zo nauw met de eis dat er bewuste beslissingen aan een handeling vooraf moeten gaan om echt zelf te kunnen handelen en dus van vrije wil te kunnen spreken.

bron: Filosofie Magazine, november 2010

Marc Slors stelt, net als Harry Frankfurt, dat de voorwaarde voor het hebben van een vrije wil zou moeten zijn dat gedrag echt jouw gedrag is, en niet dat een handeling ook per se bewust wordt aangestuurd.

Ook de voetballer Arjen Robben zelf verbindt 'niet nadenken' en 'vrijheid' met elkaar, zoals blijkt uit gedeeltes uit interviews uit 2003 en 2010. Het laatste interview was vlak voor het wereldkampioenschap voetbal.

Robben was voor het kampioenschap geblesseerd geraakt, maar leek in ieder geval lichamelijk weer fit voor de wedstrijd. Hij spreekt in het interview over de manieren om weer fit te worden:

tekst 3

“Alles op intuïtie. Ik zie de ruimte en duik erin. Zonder dat ik precies weet waar het gaat eindigen. Die vrijheid heb ik, dat is mijn kracht.” [...]

“Het klopt dat ik in mijn hoofd nog wel bezig ben met die blessure. Dat is eigenlijk het laatste stapje dat ik nog moet maken, in mijn hoofd nog fit worden. Vrijheid voelen, niet nadenken.”

naar: Trouw, 24 mei 2003 en De Pers, 28 juni 2010

Hoewel Robben fysiek hersteld was, dacht hij tijdens het voetballen nog teveel over zijn blessure na en kon daardoor niet vrij spelen.

Voor Swaab zou het opmerkelijk zijn dat Robben 'fit worden in zijn hoofd' verbindt met 'niet nadenken' en 'niet nadenken' vervolgens met vrijheid.

Volgens Slors en Frankfurt is de verbinding tussen 'niet nadenken' en 'vrijheid' eigenlijk helemaal niet opmerkelijk: je zou Robben, die typisch eigen gedrag laat zien als hij op intuïtie voetbalt, of iemand die verliefd is en daarvan geniet, juist vrijer moeten noemen dan iemand die bewust iets nalaat terwijl hij er eigenlijk wel naar verlangt.

- 3p **6** Leg aan de hand van de redenering van Frankfurt uit, dat Arjen Robben die op intuïtie voetbalt en daarmee zijn eigen gedrag laat zien, vrijer is dan iemand die bewust iets nalaat terwijl hij er eigenlijk wel naar verlangt.
Betrek in je antwoord het verschil tussen eerste- en tweede-orde-verlangens.